

Könyvismertetés.

D. Dr. Paul Feine (Prof. der Theol. in Breslau) *Theologie des neuen Testaments*. Leipzig J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1910. (XII. és 714. l.) 15 K, félbőrbe kötve 17 K 40 f.

Aki kissé ismeri a bibliai theologia irodalmát, az tudja, hogy Feine fentnevezett műve hézagot pótol. A liberalis theologia standard workja e téren Holtzmann vaskos műve, a positiv oldalon *Bernh. Weiss* és legújabban *Schlatter* művei váltak ki, de az előbbi műve legutolsó kiadásában kifejezetten elutasította magától azt a feladatot, hogy a legújabb irodalmi termékekre és az azok által képviselt irányra tekintettel legyen, míg Schlatter műve megint oly sajátos, íróját jellemző termék, hogy mellette Feine műve, amely megint különösen arra törekszik, hogy a kérdések *mai* állása felől lehetőleg objektív módon tájékoztasson és azok eldöntésére indítást adjon, nagyon is megállhat.

Feine anyagát a nagyjában szokásos felosztásban adja. Először előadja Jézus tanítását a synoptikusok szerint. Azután következik az őskeresztység tanítása és ezen belül szó van az ősgyülekezet tanairól, Pál theológiájáról és a Pál utáni irodalom (héber levél, Jakab levele, 1., 2. Péter Judás levele, Mk. Mt. ev.-a és Lukács iratai) theologiai nézeteiről. Végül kifejti a mű a jánosi iratok tanítását. Itt szó van először az apokalypsiról, majd következik a synoptikus és a jánosi krisztuskép összehasonlítása, János és Pál viszonya, János és a görög műveltség (nevezetesen természetesen Philo) és végül János tanításának részletei.

Mondani sem kell, hogy Feine egyrészt az egyes kérdéseknél tekintetbe jövő problémákat mind ismeri és pedig legújabbkori alakjukban és velünk megismerteti, velük szemben való állásfoglalásunkat megkönnyíti. De másrészt elég kimerítő módon s ahol másképp nem lehetséges, legalább a továbbvezető irodalomra való utalással is adja elő anyagát. Hogy az ilyen nagykiterjedésű és sokszor igen különféle megítélést is megengedő anyag megítélésében itt-ott vagy tán sokszor a szerzővel nem érthetünk egyet, ez természetes dolog. Feine megoldásai általában a positiv theologia keretében mozognak és megerősítenek ennek állás-

foglalásaiban. De azért ismeri a liberalis, sőt a legújabb, a vallástörténeti theologia positióit s az ezek által felvetett problémákat is és szóvá is teszi, sokszor elveti, sokszor igazsági mozzanatait el is fogadja. Mind ebben a szerző elárulja, hogy onnan, abból az iskolából, a jenai theológiából indult ki és lett a positiv theológiának egyik tekintélyes képviselője.

Bár alig tudunk ellentállani a kísértésnek, hogy Feine szép művének egyes részletei megbeszélésébe is bocsátkozzunk és fenti állításainkat igazoljuk, mégis legyen ez elég. Mi a könyvnek minél több olvasót, sőt ennél többet, sok buzgó tanulmányozót kívánunk. Maga a könyv megérdemli, de aki tanácsunkat követi, meg fogja látni, hogy a sok okulás és a lelki haszon is megérdemli, melyet belőle merithetünk.

Dr. Daxer György.

Cathrein V., Die katholische Weltanschauung in ihren Grundlinien, mit besonderer Berücksichtigung der Moral. Ein apologetischer Wegweiser in den großen Lebensfragen für alle Gebildete. Zweite bedeutend vermehrte Auflage. Freiburg i. Br. (Herder) 1909. 578 lap. Ára 7 márka.

Szerző a legelőkelőbb német jezsuita írók közül való. Valamikor Hoensbroech-hel együtt hadakozott a protestantismus ellen. Két kötetes morálbölcselete mai 4-ik kiadásban van elterjedve s a Ziegler, Wundt és Paulsen-félét akarja leszoritani. Műveiből meritik a mi klerikális íróink is, p. o. Prohászka, Székely, Szuszai, Dudek és Hanuy, a protestáns irodalomról szóló ismereteiket. Magukat az eredeti, különösen német protestáns műveket alig olvassák.

Első kiadásában „Die kath. Moral in ihren Voraussetzungen und Grundlinien“ volt a mű címe. Második kiadásában lényeges változásokon ment át. „Az egyház üldöztetéséről“, „kulturaellenességéről“, „a jó cselekedetek által való megszenteltetéséről“ („Werkheiligkeit“ jobban mondva „Gerechtigkeitei“) s „a protestáns bensőségről“ szóló szakaszai egészen újak.

Előszavában mondja, hogy „a keresztyénellenes sajtó“ és egy „Nordau, Nietzsche, Haeckel, Chamberlain, Paulsen, Harnack és Ziegler (sic.) műveinek művelt katolikus körökben való terjedése“ indította művének, a katolikus világnézet klerikális ízű apológiájának megírására.

Művének beosztása igen sikerültnek mondható. Első könyvében az embert, nevezetesen annak eredetét s a világmindenségben való állását, a másodikban a keresztyént, közelebbről a kijelentés igazságát s a Krisztus egyházát, s a harmadikban a katolikus morál alapvonalait mutatja be a klerikális világnézet fényénél a maga olvasóinak. Egy rövid áttekintésben és zárószóban összefoglalja fejtegetéseinek eredményét.

Fejtegetései a jelzett úton az eddig ismert klerikális keretekben mozog. A keresztyénség nála eo ipso a klerikális katolicis-

musall, a protestantismus az eretnekséggel azonos. Még legügyesebb és legönálóbb az emberről, a vallásról és morálról, s a mű végén a lelkiismeretről szóló rész. De azért halovány sejtelme sincsen a keresztyén ember nyugodt lelkiismeretéről, amelyet p. o. Luthardt oly meggyőzően fejteget a maga etikájában. Szörnyen mesterkelt a katolikus morál elleni ellenvetésekről szóló rész. Bajos is védeni a szerzetességet és annak a tisztaságát a keresztyén család tisztaságával szemben. S aztán a katolikus egyház világ- és kultúraellenességét bajos eltagadni. Az itt észlelhető dilemmákat klerikális állásponttól át lehet ugrani. De nem lehet eloszlatni. A szerzetesi s a világi morál dualismusa itt kétségtelen és áthidalhatatlan. S aztán a pápaságról és annak infallibilis főnökségéről szóló részletek a tradíciót kivéve minden alapot nélkülöznek. Ezen a ponton soha sem értjük meg egymást. Itt Hase és Tschackert polemikájával a smalkaldi cikkek hangján kell a római egyházzal beszélünk.

Hiányos vallás- és mivelődéstörténeti érzékről tesz bizonyosságot, ha a szerző zárószavában a polytheismus szégyenéről, a buddhismus semmiségéről, a zsidóság elvakultságáról, a mohamedánismus hamisságáról és soknejségéről, s a ker. világnézet egyetlen valódi katolikus jellegéről beszél. „Csak egy ker. világnézet van — úgymond — a szónak legteljesebb értelmében és az a katolikus“. S aztán ugyancsak szidja a hedonistát, a kulturális haladás, s a fejlődési elmélet etikáját, amellyel szemben azt vallja, hogy „a dogmából meríti a ker. ethika csudálatos, legyőzhetetlen erejét.“

Apologetikai vezérfonala minden ízében klerikális és reakciós, amelyen még gyönyörű német nyelvezete sem tud enyhíteni. Protestáns írókat ritkán idéz és akkor is a legszűkebb racionálistákat. Az ismert klerikális írók művei és organumai az ő forrásai. Így hát művének elolvasását csak annak ajánlhatjuk, aki a keresztyénség klerikális jezsuita torzképét akarja valójában megismerni.

Sz. M.

Dr. Rudolf Eisler, Wörterbuch der Philosophischen Begriffe. 3. teljesen újra kidolgozott kiadás. Mittler und Sohn Berlin. 1910. 3 kötet. Összesen 2076 oldal. Ára félvászonkötésben 40 márka.

Eisler Rudolf dr., a bécsi egyetem ismert nevű philosophusa, harmadik, gyökeresen átdolgozott és bővített kiadásban (a 2. kiadás 1904-ben jelent meg 2 kötetben) bocsátja közre 3 kötetes philosophiai szótárát, mely gazdagság, alaposság és tudományos célokra való használhatóság tekintetében messze felülmúlja *Kirchner R. E.* hasonló irányú, a lipesei Dürr cégnél „Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe“ cím alatt megjelent művét (5. kiadás 1907. Ára 9.50 márka). Ez a mű a gyűjtögető hangyaszorgalomnak igazi monumentuma. Betűsoros rendben magában foglalja az összes

philosophiai és a philosophiával vonatkozásban álló fogalmaknak, kifejezéseknek történetét maguknak a philosophiai szerzőknek művei alapján, lehetőleg eredeti idézetek alakjában, a feltalálás helyének pontos megjelölésével. A kisebb jelentőségű, vagyis a történetben különös szerepet nem játszó fogalmaknál természetesen elég volt az egyszerű körülírás vagy az idegen szavak németre fordítása. A tárgyalás főszálya magától értetődőleg a tulajdonképeni philosophiai fogalmakra esik s a szótár gazdagsága e tekintetben bámulatós, minek illusztrálására szolgáljon az, hogy pl. a következő műszavak: „apriori“ 11, „Aesthetik“ 15, „Erkenntnis“ és „Erkenntnistheorie“ 20, „Gott“ 14, „Idee“, „Kategorien“, „Kausalität“ 16—16. „Objekt“, „Objektiv“ összesen 53, „Raum“ 29, „Seele“ 20, „Sociologie“ 37, „Willensfreiheit“ 28 oldalt foglalnak el.

Az egyes cikkek keretén belül az anyag elrendezésében a szerző rendszeren azt az eljárást követi, hogy először lehetőleg röviden az illető kifejezésnek azt a végső értelmét írja körül, melyre a szerző beható történeti és rendszeres logikai ill. dialektikai vizsgálódás alapján jutott; azután pedig a bölcelet történetében jelentőségre jutott sajátlagos meghatározásokat közli annak a fejlődésnek a feltüntetésére, amelyen az illő szónak ill. kifejezésnek jelentése az idők folyamán keresztülment. Az előbbinek, t. i. a philosophiai fogalmak rendszeres meghatározásának jelentősége nemcsak abban áll, hogy ezen meghatározásokból a szerzőnek szinte az összes philosophiai kérdésekre vonatkozó felfogását megismerhetjük, — amely célra egyébként a szerzőnek egy külön műve is rendelkezésünkre áll „Kritische Einführung in die Philosophie“ címen (1905) — hanem abban is, hogy ezen meghatározások által a szerző hathatósan egyengeti útját az egységes philosophiai terminológiának, melynek hiánya a philosophia terén nem kevésbé érezhető, mint az egységes theologiai terminologia hiánya a theologia terén (l. Th. Sz. VIII. évf. 6. l.); igaz, hogy mindig akadnak kiváló gondolkodók, rendszeralkotók, akik a terminologia iskolás szabályain szuverén módon túltesznek magukat és a saját képüket viselő új veretű terminologiai ércpénzt hoznak forgalomba, — de legyen ez csak a valóban kiváló szellemek kiváltsága s a kisebbek ne akarják hiányos eredetiségüket azzal dokumentálni, hogy a terminologia terén zavart csinálnak. Hogy a fogalomváltozások történeti tárgyalásának milyen nagy jelentősége van, eléggé kitűnik, ha meggondoljuk, hogy a philosophiai gondolkodásnak előrehaladása a philosophiai problémák új meg új formulázása mellett főképp azokban a meghatározásokban nyilvánkozik meg, amelyeket a különböző rendszerekben az alapvető fogalmak nyernek, úgy hogy ezen alapvető fogalmi meghatározások történetéből magának a philosophiai gondolkodásnak történetét ismerhetjük meg bizonyos szempontokból tekintve. *Eisler* szótárában akárhány olyan cikk van, amely így egész kis bölcelettörténeti

monographiává növekedett. De a fogalmi változások történeti ismeretének nemcsak ilyen általános és önálló jelentősége van. Az *egyed*, különösen régebbi philosophiai rendszerek tanulmányozását is nagyban megkönnyíti annak pontos ismerete, hogy az illető szót valamely bölcselő vagy annak kora milyen értelemben használta; míg ezen ismeret nélkül az illető gondolkodót gyakran azért nem értjük meg, mert mindig hajlandók vagyunk a tőle használt szavakat a manapság közkeletű értelemben venni, holott a szavak jelentése sokszor igen nagy változásokon megy keresztül. De *Eisler* nemcsak a régebbi meghatározásokat és értelmezéseket gyűjti össze nagy gondnal, hanem a legújabbkori és a jelenleg élő philosophusok műveiben található jellegzetes definitiókat és positiókat is oly terjedelemben öleli fel, hogy gazdagsága ebben a tekintetben is igazán bámulatra indít. Hogy erre a szerző milyen nagy gondot fordított, kitűnik abból is, hogy egy 48 oldalra terjedő függelékben szintén betűsor szerint pótlólag feljegyzti még azokat az adalékokat is, melyek művének kinyomatása közben kerültek keze ügyébe, úgy hogy munkájával csakugyan „up to day“ jutott. *Eisler* szótárának egyik legbecsesebb része az a 97 oldalra terjedő, a szerzők neveinek betűrendje szerint berendezett philosophiai irodalmi repertorium, mely az egész mű végén foglal helyet s gazdagság tekintetében szintén sokkal felette áll pl. a Pekár-féle bölcsellettörténet végén található repertoriumnak.

Eisler nagy szótárát melegen ajánljuk megszerzésre úgy a könyvtáraknak, mint mindazoknak, akiknek tanulmányai főképp a philosophia és a rendszeres theologia terén mozognak.

Pröhle Károly.